

De post-Hobbesiaanse wereld en de visie van Robert Kagan

► Guido Eekhaut

De relatie tussen 'Europa' – d.w.z. de Europese naties met hun onderlinge verscheidenheid – en 'Amerika' is na het einde van de communistische regimes op het Europese vasteland grondig gewijzigd. Al waren er in de loop van de voorbije eeuw voortdurend dissidente stemmen te horen – zelfs van leiders van Europese natiestaten – over de Amerikaanse buitenlandse politiek, geen daarvan klonk zo afwijzend als diegene die zich tijdens het voorbije decennium lieten opmerken. De culminatie van deze dissidentie kwam er in de voorbije maanden, die ironisch genoeg volgde op een intens moment van medeleven met het Amerikaanse volk na 11 september 2001. Vooral de oorlog tegen Irak heeft de kloof tussen Europa en de Verenigde Staten extra in de verf gezet.

Over die relatie is ondertussen ook heel wat geschreven, niet in het minst van Amerikaanse zijde. Recent verscheen, ook in Nederlandse vertaling, het boek *Of Paradise and Power: America vs. Europe in the New World Order* van Robert Kagan. Kagan is senior associate van het Carnegie Endowment for International Peace en schrijft voor de Washington Post. Hij werkte tussen 1984 en 1988 voor het Amerikaanse ministerie van buitenlandse zaken en schreef voordien onder andere over de Amerikaanse interventies in Nicaragua.

In zijn boek en in het eerder verschenen artikel dat Kagan aan de relatie tussen het oude en het nieuwe continent wijdde, poneert hij de stelling dat we er maar het beste kunnen mee ophouden te doen alsof Europeanen en Amerikanen een identieke wereldvisie hebben of zelfs maar dezelfde wereld bewonen. Europa heeft zich in de loop van de voorbije eeuw duidelijk afgekeerd van de macht en van elke uitoefening van machtspolitiek.

Anders gezegd: Europa begeeft zich voorbij de toepassing van machtpolitiek en ontwikkelt een eigen wereld van wetten en regels. Het promoveert daarbij de toepassing van transnationale onderhandelingen en samenwerkingsverbanden. Het benadert in dat opzicht het Kantiaanse ideaal van een wereldvrede, eventueel onder een (soort van) wereldregering.

Europa treedt, zo stelt Kagan, een posthistorische paradijselijke wereld binnen waar relatieve voorspoed heerst, een wereld die gebaseerd is op een verdraagzame politiek van coöperatie en veeleer sussende politieke initiatieven. Daarbij wordt elke vorm van agressie, zeker in militaire zin, vermeden. Europeanen, wanneer gevraagd, leggen er overigens de nadruk op dat zij de internationale problemen met groter gevoel voor nuance en met meer gevoel voor complexiteit behandelen dan de Amerikanen dat doen, en daar is natuurlijk de kloof al herkenbaar. Dat ontlokt aan Kagan de lapidaire uitspraak: *Amerikanen zijn afkomstig van Mars, en Europeanen van Venus.*

De Verenigde Staten bevindt zich volgens Kagan ondertussen in een Hobbesiaanse wereld waar internationale wetten en regels onbetrouwbaar zijn en waar de verdediging van de eigen belangen en van een liberale wereldorde afhankelijk zijn van het gebruik en bezit van militaire macht. Dit vraagt, terzijde, om enige verklaring. Thomas Hobbes (1588-1679) was de zeventiende-eeuwse Engelse politieke filosoof die stelde dat de door mensen gecreëerde relaties tussen natiestaten – relaties die erop gericht zijn de miserabele natuurlijke leefomstandigheden te ontsnappen – onderworpen zijn aan dezelfde wetten die deze miserabele leefomstandigheden in de eerste plaats

veroorzaakten.

Want voor Hobbes worden mensen uitsluitend door eigenbelang gedreven. Hij schreef: "The Law of Nations and the Law of Nature, is the same thing. And every Sovereign hath the same Right, in procuring the safety of his People, that any particular man can have, in procuring the safety of his own body." Dit alles mondt uit in een samenleving van voortdurende onzekerheid, waarin mensen een voortdurende oorlog tegen elkaar voeren. Dit deed velen besluiten dat natiestaten zich dus kunnen gedragen zoals het hen goed uitkomt, en dat daarbij de wet van de jungle de enige is die telt. Met andere woorden, relaties tussen natiestaten zijn een afspiegeling van de relaties tussen individuen en die relaties worden gekenmerkt door een onvermijdelijke strijd om suprematie en overleven.

Deze visie is echter onjuist en het is een verkeerde interpretatie van Hobbes, een probleem dat niet alleen Kagan schijnt te hebben. Natiestaten zijn niet hetzelfde als individuen en hoeven zich ook niet zo te gedragen. Hobbes impliceerde niet dat natiestaten zich overgeven aan brutale en meedogenloze relaties met andere natiestaten. Hij impliceerde evenmin dat de mens binnen een anarchistische staat *hoefde* te leven, want die situatie kon hij met behulp van de Rede voorkomen. Een Hobbesiaanse wereld definiëren als 'anarchistisch' is dan ook een verdraaiing van de intenties van de filosoof. Hij was niet minder een voorstander van vrede en samenwerking dan Kant. Kants streven naar wereldvrede en een wereldregering lag aan de oorsprong van het model dat Europa aanhangt.

Deze verschillen in strategische cultuur zijn – zo vervolgt Kagan – niet het gevolg van een verschil in nationale karakter. De vredelievende en op coöperatie gebaseerde houding die Europa aanneemt, is immers pas recent ontwikkeld. Ze betekent zelfs een breuk met een volgehouden agressieve strategische cultuur die Europa gedurende honderden jaren domineerde, zelfs tot aan het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. De Europese naties en volken die zich in die oorlog wierpen, geloofden toen nog in de machtspolitiek, die de culminatie was van een agressieve politieke, koloniale en militaire ontwikkeling die verscheidene eeuwen in beslag nam. Het was immers Europa dat, vanaf de vroege zestiende eeuw, begon aan een imperiale kolonisatiepolitiek die zich tot zowat alle continenten van de planeet zou uitstrekken.

Voor de Verenigde Staten is de agressieve nadruk op militaire macht wel recent. Tijdens de vorige

eeuwen legde de nieuwe natie immers in grote mate de nadruk op voorzichtige internationale betrekkingen en op handel als de balsem voor de wrijvingen tussen natiestaten.

Tijdens de voorbije eeuw hebben de twee machtsblokken in dit opzicht gewoon van plaats gewisseld. Dat is het gevolg van het verschuiven van de machtsverhoudingen. Toen de Verenigde Staten een zwakke natiestaat was, hield het een diplomatieke en politieke praktijk van voorzichtige samenwerking in ere. Nu bezet het een prominente plaats in de mondiale politiek en gedraagt het zich ook als een wereldleider. Bij Europa is het net andersom gegaan.

Zelfs voor Kagan is het duidelijk dat Europeanen er de voorkeur aan geven voor zichzelf te bepalen hoe en in welke zin zij met andere natiestaten om willen gaan, en welke zij verkiezen te vertrouwen. Daarbij gaan ze uit van modellen die samenwerking en wederzijds vertrouwen bevorderen. Daarbij volgen ze liever niet blindelings de mening van Amerika.

De militaire zwakte van Europa is evenwel geen recent fenomeen, ze dateert met name van na de Tweede Wereldoorlog, maar tot voor kort was die zwakte niet zichtbaar. De Tweede Wereldoorlog betekende zo goed als het einde van de Europese natiestaat als wereldmacht en als koloniale macht, en dat na vijf eeuwen van dominantie op alle continenten.

Tijdens de voorbije halve eeuw echter bleef – in de visie van Kagan – die evolutie verborgen achter de unieke geopolitieke situatie die Europa innam tijdens de Koude Oorlog. Ondanks de bescheiden rol naast de twee supermachten bezat Europa een unieke strategische positie, letterlijk tussen beide in. Dat was het uitzonderlijke van haar positie. Maar na het einde van de Koude Oorlog verloor Europa dit strategische voordeel.

Er werd uiteraard veel gepraat over het 'nieuwe' Europa, dat enerzijds een sterke economische speler kon worden, en dat, via de uitbreiding van de NATO in de richting van de voormalige vijanden van het Warschaupact een aanzienlijke militaire betekenis kon krijgen. Tijdens de jaren negentig echter bleek die hoop voorbarig. Het conflict in de Balkan toonde aan dat Europa niet in staat was haar eigen geopolitieke en militaire problemen effectief op te lossen, niet met diplomatische en zeker niet met militaire middelen.

Al te duidelijk bleek volgens Kagan ook dat Europa niet in staat was betekenisvolle militaire macht uit te oefenen buiten het eigen grondgebied. De Europese militaire rol beperkte zich immers tot die van vredesopdrachten (en tot het leveren van

humanitaire help, overigens, wat Kagan schijnt te vergeten, in grotere hoeveelheden en met grotere frequentie dan de VS), vaak nadat Amerikaanse troepen de échte militaire operaties hadden volbracht.

De Verenigde Staten daarentegen toonde duidelijk aan in staat te zijn om over de hele planeet, waar nodig, hun macht militair in te zetten en in dat opzicht geen concurrenten te hebben. De Verenigde Staten konden hun militaire macht ook daadwerkelijk inzetten, op een schaal die ze tijdens de Koude Oorlog niet hadden aangedurfd.

De Europeanen beoordelen deze groeiende macht vanuit hun eigen wens om conflicten op een niet-confronterende manier op te lossen. Ze beschouwen de koers van de Verenigde Staten vaak als te gevaarlijk op wereldwijde schaal. Zelfs tijdens de Koude Oorlog leefden Europeanen in de veronderstelling dat zij, beter dan de Amerikanen, wisten hoe om te springen met de Russen, namelijk door middel van samenwerking, verleiding, commerciële en politieke banden, en geduld. De Amerikanen daarentegen beschouwden deze Europese houding als zwak, en vergeleken ze met de situatie in de jaren dertig, toen de Europese naties zich welwillend opstelden tegenover Nazi-Duitsland.

Het huidige transatlantische probleem is voor Kagan een probleem van macht en de uitoefening van macht. De militaire macht van de Verenigde Staten geeft aan deze natie het gevoel dat die macht ook gebruikt moet kunnen worden. De militaire zwakte van Europa daarentegen maakt deze afkerig van het gebruik van macht. Europeanen willen leven in een wereld waar de uitoefening van macht onnodig is en waar internationale instellingen het voor het zeggen hebben, waar unilaterale militaire actie overbodig is, en waar er gemeenschappelijk overeengekomen regels zijn voor de beoefening van internationale politiek. Europeanen willen komaf maken met de brutale wereld waar macht de uiteindelijke bepalende factor voor nationaal succes en veiligheid is. In een dergelijke wereld leven de kleine natiestaten constant in de vrees slachtoffers te worden van internationale ontwikkelingen, terwijl de grote

machten de regels vrezden die hun macht aan banden leggen.

In de praktijk, stelt Kagan, concludeerden de Europeanen dat de dreiging van Saddam Hussein meer draaglijk was dan de risico's die gelopen werden bij een poging hem van de macht te verdrijven. Amerikanen daarentegen zien overal méér dreiging, zelfs waar anderen die niet zien, omdat zij de macht hebben daaraan iets te doen. Precies die grotere macht van Amerika maakt haar tot het voornaamste doelwit van andere natiestaten en van terroristen.

Wie echter beter dan de Europeanen kent het gevaar van een ongebreidelde machtspolitiek, want dat gevaar ervoer het continent tijdens de Tweede Wereldoorlog. Naar die situatie willen de Europeanen alvast niet meer terug. Ze stellen er zich tevreden mee dat ze de zogenaamde Hobbesiaanse wereld van machtspolitiek en anarchie achter zich hebben gelaten ten voordele van een

Kantiaanse wereld van eeuwige vrede. Het is Europa's zelfuitgeroepen missie om dit politieke mirakel naar de rest van de wereld uit te dragen. En daar ligt voor Kagan de voornaamste reden voor de uiteenlopende visies op de huidige machtspolitiek tussen Europa en de Verenigde Staten. De Amerikaanse macht en haar bereidheid die te gebruiken is een bedreiging voor de missie van Europa. Europeanen waren meer bevreesd voor het feit dat de Amerikanen de situatie in Irak verkeerd zouden aangepakt hebben, dan dat ze bevreesd waren voor Saddam en zijn massavernietigingswapens.

Maar Kagan is tot relativering bereid. We mogen echter niet vergeten, stelt hij, dat Europa bewondering verdient voor haar in de praktijk omgezette project van vreedzaam samenleven tussen zoveel verschillende naties. Ook mag de Verenigde Staten niet vergeten dat Europa in allerlei opzichten het product is van de Amerikaanse buitenlandse politiek van de voorbije zestig jaar. Die evolutie zou zich immers nooit hebben voorgedaan zonder de bescherming van Amerika, is zijn stelling. Het is Amerika dat de Kantiaanse oplossing aan Europa bood, niet onder de vorm van een wereldregering zoals Kant het wilde, maar door het bieden van een beschermend alternatief.

Wie echter beter dan de Europeanen kent het gevaar van een ongebreidelde machtspolitiek, want dat gevaar ervoer het continent tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Omdat de Verenigde Staten aan Europa een veilige paraplu bood, kon Europa afstand nemen van haar eigen machtspolitiek en militaire macht.

Dit impliceert echter dat de Verenigde Staten zelf niet in staat is dezelfde stap te nemen. Een Europa dat zelf niet meer de macht bezit of ontwikkelt om, ook in militaire zin, krachtadig op het internationale terrein op te treden verplicht de Verenigde Staten om wél die rol op zich te nemen. Een paradox die de meeste Europeanen niet in de gaten lijken te hebben, oordeelt Kagan. Het is een gebrek dat de Amerikanen echter niet lijkt te storen. Ze hebben tijdens het voorbije decennium vrijwillig die machtspositie in stand gehouden. Het ziet er naar uit dat daar voorlopig nog geen eind aan komt, zeker niet na 11 september.

Het probleem is, dat de Verenigde Staten zich vaak binnen de termen van een zogenaamde Hobbesiaanse wereld moeten bewegen, ook al is dat een bedreiging voor de Europese normen en waarden. Verdere transatlantische spanningen zijn dus niet te vermijden. Een nieuwe geopolitieke macht voor Europa – en het vermijden van die spanningen – is slechts mogelijk indien Europa bereid zou zijn haar militaire macht te versterken. Tot daar Kagan.

Kritiek op Kagan

Hoe interessant ze ook zijn, de stellingen van Kagan vertonen een aantal inconsistenties en onjuistheden, die ook precies het gevolg zijn van de culturele en ideologische kloof die Amerika van Europa gescheiden houdt. Ook de Amerikanen moeten, stelt Kagan ergens, meer begrip hebben voor de Europese positie, maar Kagan blijkt zelf niet zoveel begrepen te hebben van de Europese diversiteit in politieke en sociale ontwikkeling.

Dat Amerika de normen van de rest van de wereld – en van een deel van haar bevolking – weigert te respecteren, is iets waar Kagan aan voorbijgaat. Wanneer hij het over Amerika heeft, praat hij over de Amerikaanse buitenlandse politiek en dus over de houding van haar machthebbers, die in grote mate geïsoleerd leven van het overgrote deel van de bevolking. Het is méér dan een cliché dat het Amerikaanse publiek één ding is, en haar machthebbers een ander, en dat beide verschillend benaderd moeten worden.

Hoewel we ons geen illusies moeten maken over dat Amerikaanse publiek. De (Amerikaanse) historicus Eric Darton schreef me onlangs, dat Amerikanen eigenlijk en bijna zonder uitzondering het soort van politici verdienen dat ze in de voorbije decennia gekregen hebben, omdat ze zelf de basis

zijn van de besloten en geïsoleerde politieke en economische cultuur die door de leiders uitgestraald wordt. Vinden wij vanuit ons Europese standpunt Bush junior een intellectueel lichtgewicht, vooringenomen, onwetend over internationale politiek en overdreven patriotistisch, dan is dat niet alleen correct, het is ook nog een afspiegeling van de wereld waarin het overgrote deel van de Amerikanen leven.

De wisselende populariteit van president Bush is dan ook veeleer een indicator van het gebrek aan kritische houding van een groot deel van de Amerikaanse burgers, zeker en in de eerste plaats wanneer het om hun eigen politici, politiek en buitenlandse relaties gaat. Op een groep intellectuelen in de grote stedelijke centra na, lijkt het cliché dat Europeanen van Amerikanen hebben grotendeels werkelijkheid te zijn: een in alle opzichten naïeve en geïsoleerde cultuur die niet in staat is de motieven van andere naties en volken in relatie tot Amerika te begrijpen.

De regels die de Amerikaanse politici schenden, zijn daarenboven, zoals Kagan het schijnbaar wil hebben, niet alleen deze van Europa, het zijn in de eerste plaats hun eigen morele regels – de broederlijkheid, de christelijke waarden, het uitdragen van vrede –, die zij weliswaar zo breedvoerig met de media en het publiek delen, maar die zij terzijde schuiven telkens wanneer de economische en privé-belangen van de elite in het gedrang komen.

Maar in de huidige internationale context, en voornamelijk door de impuls vanuit het militair machtige Verenigde Staten, worden relaties bijna uitsluitend als machtsrelaties gezien, wat uiteraard de meest machtige staat in het voordeel stelt. De macht van Amerika heeft de werking van de internationale scène gewijzigd; het is niet de gevaarlijker wordende internationale scène die de Amerikanen ertoe dreef zich militair krachtiger te gaan opstellen. In een potentiële wereld waar de Sovjetunie nog zou bestaan hebben, zouden de Balkanoorlogen en de beide Golfoorlogen waarschijnlijk niet zijn voorgekomen, misschien zelfs 11 september niet.

Het probleem voor de Amerikanen is echter, dat zij zichzelf als meest favoriete doelwit voor fanatici en terroristen hebben aangeboden, precies doordat ze hun militaire en diplomatieke macht op ongeëvenaarde wijze uitbreiden. Daarbij houden ze geen rekening met de reeds bestaande of de mogelijke samenwerkingsmodellen die, weliswaar, geen directe oplossingen voor vele conflict-situaties bieden of boden, maar die anderzijds deze conflicten toch behoedden voor wereldwijde

escalatie op een schaal die nu de Amerikaanse buitenlandse politiek voor ogen schijnt te hebben. Daardoor is niet de 'As van het Kwaad' en het wereldwijde terrorisme à la bin Laden een bedreiging voor de wereldvrede, wél het soort staatsterroreisme dat een land als de Verenigde Staten zich veroorlooft.

Of aan de andere kant het conflictmodel van de Verenigde Staten voor werkelijke oplossingen zal kunnen instaan laat zich zeer betwijfelen, zie daarvoor de evolutie in Afghanistan – waar een marionettenregering aan de macht is, waar de opiumproductie weer terug opgeschroefd is tot pre-taliban-niveaus, waar een marionetpresident zich moet laten omringen door een Amerikaanse lijfwacht omdat hij zelfs zijn eigen stamgenoten niet kan vertrouwen. Mogelijks kan hier ook als voorbeeld Irak dienen, waar waarschijnlijk nu in de plaats van het seculiere Baath-regime een religieus regime aan de macht zal komen, zoals in het door de Verenigde Staten zo gewantrouwde Iran. Blijkbaar heeft het Amerikaanse conflictmodel een meer complexe wereld tot gevolg, en zelfs een potentieel meer gevaarlijke wereld.

Natiestaten werden evenwel verondersteld, volgens courante geopolitieke theorieën, vrij te zijn van het soort bedreigingen die extremisten, fanatici en terroristen bieden. Dat is lang ook het geval geweest, omdat deze laatsten op de internationale scène slechts een bescheiden impact hadden, voornamelijk vanwege organisatorische en technische beperkingen. Weliswaar zijn er altijd terroristen actief geweest, maar de impact die ze hadden op 11 september was, en niet alleen symbolisch, van een ongekende orde. Natiestaten werden verondersteld vrij te zijn van het soort van paranoia die nu zo prominent aanwezig is in de Verenigde Staten, en die daar schijnbaar het hele politieke doen en denken regeert.

Maar de definities passen niet meer bij de nieuwe situatie. De oude Hobbes/Kant-verdeling van de wereld lijkt vernietigd. We begeven ons in een post-Hobbes-tijdperk waar de mensen die volgens de 'natuurlijke wetten' miserie lijden, weerwraak nemen op de menselijke gemeenschappen

waarvan verondersteld wordt dat ze aan die wetten ontsnappen.

In de relatie tot Irak en andere 'schurkenstaten' treedt echter een andere paradox op het voorplan, die de Verenigde Staten moeten oplossen. Indien dergelijke staten en hun leiders een bedreiging vormen voor de machtigste natiestaat op deze planeet, dan impliceert dit gegeven dat deze natiestaat niet in de mogelijkheid verkeert dit probleem in haar voordeel op te lossen. Maar dat is

wel gebeurd. Dus problemen zoals Irak zijn niet bedreigend voor de Verenigde Staten (nog afgezien van het feit dat alle voorwendsels om Irak aan te vallen illusoir bleken te zijn). Indien de Verenigde Staten met probleemgevallen als Irak zondermeer kan afrekenen, dan is er geen reden tot bezorgdheid van haar kant, een feit dat ook de leiders van andere potentiële 'schurkenstaten' niet ontgaan kan zijn.

In beide gevallen – de kwetsbaarheid van de Verenigde Staten voor terroristische aanvallen, en de kwetsbaarheid van de natiestaat Irak voor een Amerikaans-Britse inval – manifesteert zich een andere, post-Hobbesiaanse paradox. Namelijk dat natiestaten kwetsbaarder zijn geworden dan hun burgers, en dat zij meer dan hun burgers te vrezzen hebben van fanatici of terroristen – of van andere natiestaten.

Dat maakt de huidige wereldorde heel wat minder helder en overzichtelijk dan schrijvers zoals Kagan ons willen doen geloven. Zijn eenduidige veroordeling van de Europese houding is op zich al een uiting van de machtspolitiek waarin de Verenigde Staten zich hebben verstrikt en waaruit ze voorlopig geen uitweg vinden. Zijn stelling, dat Europa naar een Kantiaans model van vrede, vooruitgang en internationale samenwerking kon evolueren onder de beschermende paraplu van de Verenigde Staten klinkt hooguit ironisch. Het was immers, tijdens de Koude Oorlog, Europa dat de frontlinie vormde van een potentiële oorlog, zoals het dat al twee keer eerder in diezelfde eeuw geweest was. Europa werd in dat opzicht evengoed bedreigd door de agressieve houding van de Amerikanen, als door eventuele maar heel onwaarschijnlijke invasieplannen vanuit de Sovjetunie.

In een potentiële wereld waar de

Sovjetunie nog zou bestaan

hebben, zouden de

Balkanoorlogen en de beide

Golfoorlogen waarschijnlijk niet

zijn voorgekomen, misschien zelfs

11 september niet.

Europeanen weten beter dan Amerikanen wat een oorlog is. Ook al gingen vele Amerikaanse levens verloren tijdens de beide wereldoorlogen – in de eerste plaats, laat ons dat niet vergeten, om Amerikaanse belangen te dienen –, het Amerikaanse thuisland is echter nooit bedreigd, noch kenden de Amerikanen het soort van totale vernietiging van infrastructuur en sociaal leven dat Europa tot twee keer toe heeft meegemaakt. Het is makkelijker internationale politiek op een agressieve manier te voeren wanneer het thuisland geografisch geïsoleerd ligt van de rest van de wereld – ook al voelden Amerikanen de dreiging van Russische intercontinentale raketten maar al te goed. Toch heeft zelfs 11 september weinig aan die situatie gewijzigd: het vernietigde weliswaar het symbool van de Amerikaanse economie, maar de fysieke impact bleef beperkt, ook al kan dat niet gezegd worden van de psychologische impact. Precies in dat opzicht zijn de Amerikanen anders dan de Europeanen: niet gewend aan een directe bedreiging door andere natiestaten of terroristen, reageren zij op onevenredige wijze ter gelegenheid van een dergelijk evenement. Elke Amerikaanse internationale actie is echter niet noodzakelijk een gevolg van haar idealisme of van de wens om de wereld te bevrijden van een potentiële terreur – zoals in Afghanistan – of een potentiële oorlogsdreiging – zoals in Irak. In beide gevallen zijn ook de eigen economische belan-

gen gediend, en niet in het minste die van de heersende elite. Dat de opiumproductie in Afghanistan nu weer op volle toeren draait, is geen toeval (er zijn geruchten dat net dit een niet onbelangrijke reden was voor de inval in dat land, gezien de heersende taliban uit religieuze overwegingen de opiumproductie zo goed als helemaal hadden laten stopzetten). Dat de productie van petroleum in Irak nu in handen komt van aan Amerikaanse regeringsmedewerkers gelieerde bedrijven, is evenmin toeval. Elke vorm van idealisme is daarbij ver te zoeken.

BRONNEN:

- Ronald D. Asmus & Kenneth M. Pollack, "The New Transatlantic Project" in *Policy Review*, oktober 2002
- Tony Judt, "America and the World" in *The New York Review of Books*, 10 april 2003.
- Robert Kagan, "Power and Weakness" in: *Policy Review* n° 113, summer 2002.
- , *Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*. Knopf, New York, 2003, ISBN 1400040930. Nederlands: *De Balans van de Macht*. De Bezige Bij, Amsterdam, 2003.
- , "The Healer" in: *The Guardian*, 3 maart 2003.
- Bruce I. Konviser, "Kagan analyses widening Divide in U.S.-Europe Views" in *Houston Chronicle*, 21 maart 2003.
- David Runciman, "A Bear Armed with a Gun" *London Review of Books*, 25/7, 3 april 2003.

AANKONDIGING

Volkshogeschool Elcker-Ik Antwerpen, met ondersteuning van IMAVO vzw, organiseert een lezing over:

Amartya Sen

Amartya Sen, een Indisch econoom, ontving in 1998 de Nobelprijs voor Economie. In tegenstelling tot vrijwel alle economen beperkt hij zich niet tot de economische wetenschappen. Hij heeft een brede kennis van de maatschappelijke systemen van de gehele wereld, en wenst dan ook zijn economische kennis te verbinden met menselijke waarden. Volgens hem is vrijheid voor iedereen de belangrijkste waarde. Het is niet goed dat vrouwen als kinderfabrieken thuis zitten, als iemand door werkloosheid of ziekte buiten de maatschappij valt of vanwege zijn/haar huidskleur een slechte opleiding krijgt. Sen verdedigt de stelling dat iedere persoon zijn eigen verantwoordelijkheid heeft, maar dat de overheid moet zorgen voor een stimulerende omgeving die zowel vrijheid als verantwoordelijkheid mogelijk maken. De economie en zeker het inkomen vindt hij een te smalle basis om maatschappijen te beoordelen. Hij maakt dan ook duidelijk dat toename van de welvaart, zoals in het Westen is bereikt, daarom nog geen vrijheid brengt voor iedereen. Om zijn stellingen te verdedigen baseert hij zich op empirisch verworven informatie. De resultaten die daaruit naar voor komen zijn op zijn minst verbazingwekkend. Sen is één van de weinige hedendaagse economen die een duidelijke ethische boodschap brengt. Niettegenstaande al het positieve dat we terugvinden in zijn werk, zal een kritische bespreking niet ontbreken.

Inleider: Jenny Walry

Datum: woensdag 15 oktober 2003c vanaf 20u

Plaats: Volkshogeschool Elcker-Ik, Breughelstraat 31-33 te 2018 Antwerpen

Nodig: Om organisatorische redenen is het nuttig zich 14 dagen op voorhand in te schrijven. Dit kan telefonisch gebeuren op het nr 03/218.65.60